

Yunan Yetkililerin Raporlarında İzmir'in İşgal Günü Yaşananlar ve Yunanistan'ın Uygulamaları

Nilüfer ERDEM

Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul

E-Mail: nilerdem@istanbul.edu.tr

ORCID NO: 0000-0003-1393-7655

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 22.02.2022 Kabul Tarihi / Accepted: 23.09.2022

ÖZ

ERDEM, Nilüfer, **Yunan Yetkililerin Raporlarında İzmir'in İşgal Günü Yaşananlar ve Yunanistan'ın Uygulamaları**, CTAD, Yıl 19, Sayı 37 (Bahar 2023), pp. 527-556.

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'e çıkan Yunan birlikleri, ilk kurşunun ardından Türklere karşı sayısız şiddet ve yağmalama olayına yönelmişlerdir. Hükümet Konağı ve kışladan gözaltına alınan Türk subay, asker ve memurlardan bir kısmı sevk edilişleri esnasında kendilerini korumakla görevli askerler ve üzerlerine ateş eden Rumlar tarafından öldürülmüşlerdir. Pek çoğu baş ve vücutlarına darbeler almışlardır. Yunan asker ve sivil yetkililer, işgalin ilk günü İzmir'de yaşananlarla ilgili Başbakan Venizelos'a gönderdikleri raporlarla bilgi vermiş ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Raporlardan, işgal günü hayatını kaybedenlerin sayısının verilen rakamların çok üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Yunan yetkililer şiddet ve yağmalama olaylarının daha ziyade Türklere yönelik olduğunu kabul etmek zorunda kalmışlardır. Olaylarla ilgili Paris ve Londra'da eleştirilere maruz kalan

Venizelos, Yunan subaylarını dikkatli olmaları gerektiği konusunda uyarılmış ve bölge halkını kazanmak için yapılması gerekenleri sıralamıştır. Olayların suçlarının yargılanması için bir askerî mahkeme kurulmuş ve yağmalama olaylarında zarara uğrayanlara tazminat verileceği açıklanmıştır. Hatta İzmir Valisi İzzet Bey görevine geri dönmüş ve olaylarda hata ve ihmalleri görülen bazı Yunan subaylar cezalandırılmışlardır. Oysa gelişmelere dikkatlice bakıldığında İzzet Bey'in hiçbir yetkisinin olmadığı, tüm yetkinin Yunan Yüksek Komiseri Steryadis'te toplandığı görülmektedir. Yunan subayları da esasen cezalandırılmamışlardır. Yunanistan'ın İzmir'de işgalin ilk günü yaşananlardan sonra yöneldiği uygulamaların sebebi daha fazla insanlık suçu işlenmesini önlemek değildir. Başta Venizelos olmak üzere Yunan yetkililer, Batı Anadolu'nun işgali görevinin itilaf devletleri tarafından Yunanistan'dan alınmasından ve dolayısıyla Büyük Yunanistan projesinin gerçekleşmemesinden korkmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Venizelos, Yunan, Millî Mücadele, İnsanlık Suçları.

ABSTRACT

ERDEM, Nilüfer, **Incidents on the Occupation Day of Izmir and Implementations of Greece in the Reports of the Greek Authorities**, CTAD, Year 19, Issue 37 (Spring 2023), s. 527-556.

The Greek troops, who landed in Izmir on May 15, 1919, after the first bullet, turned to numerous incidents of violence and looting against the Turks. Some of the Turkish officers, soldiers and civil servants who were detained from the Government House and the barracks were killed by the soldiers assigned to protect themselves and by the Greeks who fired on them during their march. Many have received blows to the head and body. Greek military and civilian officials informed Prime Minister Venizelos about what happened in Izmir on the first day of the occupation and made evaluations with their reports. It is understood from the reports that the number of those who lost their lives on the day of the occupation is much higher than the given figures. The Greek authorities have been forced to accept that the violence and looting were mostly directed at the Turks. Venizelos, who has faced criticism in Paris and London over the events, has warned Greek officers to be careful and listed out what needs to be done to win over the people of the region. A military court has been established to try the culprits of the events and it has been announced that compensation will be given to those who suffered losses in looting incidents. Even, Izzet Bey, the Governor of Izmir, returned to his post and some Greek officers whose mistakes and omissions were seen in the events were punished. However, looking carefully into the developments,

it seems that Izzet Bey has no authority and all authority is gathered in Stergiadis, the Greek High Commissioner. Greek officers were also essentially not punished. The reason for the practices that Greece has turned to after what happened on the first day of the occupation in Izmir is not to prevent further crimes against humanity. The Greek authorities, especially Venizelos, were afraid that the task of occupying Western Anatolia would be taken away from Greece by the Entente Powers and therefore the Great Greece project would not be realized.

Keywords: Izmir, Venizelos, Greek, National Struggle, Crimes against Humanity.

Giriş

İtilaf Devletleri, Osmanlı topraklarını paylaşmak için bir takım gizli antlaşmalar yapmışlardır. Bunlardan biri 1917 yılında İngiltere, Fransa ve İtalya arasında imzalanmış olan ve Antalya, Konya, Aydın ile İzmir'in İtalya'nın payı olarak kabul edildiği Saint Jean de Maurienne Antlaşması'dır. Antlaşmanın geçerli olabilmesi Rusya'nın onaylaması şartına bağlanmış, ancak Rusya'daki rejim değişikliği buna izin vermemiştir.¹ Bu sebeple 1919 yılının Mayıs ayında İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı Clemenceau ve ABD Başkanı Wilson'dan oluşan Yüksek Konsey, Hıristiyan halkın tehlikede olduğu gibi sahte bir bahane ile İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edilmesine karar vermiştir. Bu karar İtalyanların, Paris Barış Konferansı'nı Mayıs'ın ilk haftasında boykot ettikleri bir anda alınmıştır. İtalyanlar konferansa döndüklerinde, Yüksek Konsey'in yaşanması olasılığı bulunan bazı katliamları önlemek için Yunanların İzmir'e çıkmasına karar verdiği bildirilmiştir. Oysa alınan karar, "Kurtarılmamış Helenler Merkez Komitesi" gibi tarafgirliği son derece açık bir takım kuruluşlar ya da kimliği meçhul şahıslardan alınan mesajlardaki iddialara dayandırılmaktaydı. Ancak Lloyd George, İzmir'e Yunanistan'ın çıkarılması için bütün ağırlığını koymuş ve İtalyanlar bu oldubittiyi kabul etmek zorunda kalmışlardır.²

Venizelos, 30 Aralık 1918'de Paris Barış Konferansı'na sunduğu muhtırayla Batı Anadolu ile birlikte Kuzey Epir'i, tüm Trakya'yı, Onikiada'yı ve Kıbrıs'ı

¹ Ömer Osman Umar, Melek Yenisu, "Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'yu Şekillendirme Çabaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 36, Sayı 101, 2020, s. 45-47.

² Sina Akşin, "Paris Barış Konferansı'nın Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı", *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, s. 175-185.

talep etmiş bulunuyordu.³ Bu sebeple Yüksek Konsey'in kararı kendisine bildirildiğinde, İngiliz devlet adamı Churchill'in konu ile ilgili değerlendirmesine göre, "yüzmeğe hazır bir ördek edası ile hareket etmiş"⁴ ve 6 Mayıs (23 Nisan) 1919'dan⁵ itibaren Paris'ten gönderdiği telgraflarla işgal için ne gibi hazırlıkların yapılması gerektiğini bildirmiştir.⁶

Yunan kuvvetlerini taşıyan gemiler 13 Mayıs 1919'da Yunan ve İngiliz muhriplerinin eşliğinde Batı Anadolu'ya yönelmişlerdir. İzmir'in işgalini gerçekleştirecek olan 1. Yunan Tümenine, Topçu Albay Nikolaos Zafiriyyu komuta etmiştir. Tümen, 4., 5. Piyade Alayları, 1/38 Evzon Alayı, Topçu Alayı, Tümen İstihkam ve Muhabere Bölükleri ile Sıhhiye ve Lojistik Birimlerinden oluşmaktaydı. Zafiriyyu'nun 13 Mayıs akşamı yayınladığı emirde, "İstikametimiz neresi olursa olsun, esaret altında yaşayan kardeşlerimizi kurtarmaya gidiyoruz" cümlesine yer verilmişti ve bu cümle Megali İdea'nın retoriğine uygundu.⁷

14 Mayıs günü Osmanlı Türk yetkililerine Amiral Calthorpe kanalıyla itilaf devletleri tarafından verilen notalar ile İzmir'in sonraki gün Yunan kuvvetleri tarafından işgal edileceği bildirilmiştir.⁸ Bu kaygı verici gelişmeler karşısında Türk mahallelerinde "İlhakı Red Heyet-i Milliyesi" imzasıyla dağıtılan bildiriyle Türkler Maşatlık'a çağırılmışlardır. Bildirideki en çarpıcı cümlelerden biri, "Oraya yüzbinlerce toplan ve kabir [ezici] ekseriyetini orada bütün dünyaya göster" cümlesidir.⁹ Bu çağrıya uyan İzmirli Türk vatansaverler Maşatlık'ta toplanmışlar, işgal sabahı İzmir'in bir Türk ve İslâm kenti olduğunu göstermek amacıyla halkın topluca rıhtımda toplanması düşüncesinden vazgeçerek, bir kurulun Calthorpe'a

³ Kostas Hacıantoniyu, *Mikra Asia – O Apeleftherotikos Agonas 1919-1922*, Ekdosis Pelasgos, Athina, 1994, s. 27-29.

⁴ Kenan Kırkpınar, "Millî Mücadele Döneminde İngiliz Basını", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 1993, s. 169.

⁵ Yunanistan 13 Şubat 1923'e kadar eski, yani Julius takvimini takip etmiştir. Bu tarihten itibaren Gregorius takvimini kullanmıştır. Julius takvimi, Gregorius takviminin 13 gün gerisindedir. Türkiye de 1 Ocak 1926 itibarıyla Gregorius esasına dayalı miladi takvime geçmiştir. Bu takvim, Gregoryan takvim adını da taşımaktadır. Biz çalışmamızda, esasen Yunan belgeleri üzerinde yer alan Julius Takvimine ait verileri parantez içinde vermekte yarar gördük.

⁶ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 017-37.

⁷ Hr. Em. Aggelomatis, *Hroniko Megalis Tragodias*, 2i Ekdosi, Ekdosis Estia, Athina, 1971, s. 24-33.

⁸ Selçuk Ural, Mehmet Okur, "Vali İzzet Bey'in Kaleminden İzmir'in İşgali", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 17, 2001, s. 267-270.

⁹ F. Altay, "İzmir Faciasının Muhakemesi", *Bellekten*, Cilt 23, Sayı 89, 1959, s. 137-138.

gönderilmesine karar vermişlerdir. Ancak kurulun Calthorpe'dan aldığı yanıt, "Siz mağlup olduğunuzu bilmiyor musunuz?" olmuştur.¹⁰

Diğer taraftan 14 Mayıs'ta, İzmir Metropolit Hrisostomos'un "imparatorluk cübbesi" ile hazır bulunduğu Metropolitik Meclisi'nde, Leon muhribinin komutanı Denizci Albay İlias Mavrudis tarafından Ortodoks din adamlarıyla Rum ileri gelenlere, sonraki gün İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edileceği bildirilmiştir.¹¹ Mecliste Hrisostomos, Türklerin Maşatlık'ta toplanmasının ardında, İzmir Vali Vekilliği ve XVII. Kolordu Komutanlığı görevlerinde bulunmuş olan Nurettin Paşa ile ittihatçı bir takım subayların olduğunu ifade etmiş ve cebinden "biçe problem çıkartabilecek Türklerin listesi" dediği bir kâğıdı çıkarmıştır.¹² "İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti"nin faaliyetlerini desteklemiş olan Nurettin Paşa, itilaf devletlerinin Osmanlı hükûmetine baskıları neticesinde, 1919 yılının Mart ayı içinde bu görevlerinden alınmış bulunuyordu. XVII. Kolordu Komutanlığına Ali Nadir Paşa, İzmir Valiliğine ise İzzet Bey getirilmişti.¹³

15 Mayıs günü Yunan gemi konvoyu saat 07:30'da İzmir önüne gelmiş ve tümen birlikleri saat 08:30 itibarıyla karaya çıkmaya başlamışlardır. Bu arada rıhtımda toplanmış olan Rumlardan "Yaşam! [Zito!]" nidaları yükselmektedir. Avcılar Kulübü önünde İzmir Metropolit Hrisostomos, Yunan bayrağını kutsamış, Yunan evzon alayı komutanı Yarbay Stavrianopulos da eğilerek Hrisostomos'un elini öpmüştür.¹⁴ Ancak bir süre sonra Yunan kuvvetleri, Hasan Tahsin ve arkadaşlarının direnişi ile karşılaşmışlar¹⁵ ve ilk kurşunu takiben Türklere karşı sayısız şiddet ve yağma olayına yönelmişlerdir. Yunan birlikleri tarafından kışla ateşe tutulmuş, kışlada bulunanlar teslim alınarak on beş, yirmi askerin koruması altında götürülmüşlerdir. Türk subay ve askerler sevk edilmişleri esnasında rıhtımdaki evlerin balkonlarındaki Rumların ateşine maruz kalmışlardır. Kafileyeye Leon muhribinden de ateş edilmiş, kafileyi korumakla görevli Yunan askerleri de Türk askerlerini süngülemeye başlamışlardır. Kafiledeliklerden bazıları baş ve vücutlarına dipçik darbeleri

¹⁰ Mithat Kadri Vural, "Belgelerin Gözünden Hasan Tahsin ve 'İlk Kurşun' Meselesine Yeniden Bakmak", *Atatürk Araştırma Merkezî Dergisi*, Cilt 35, Sayı 100, 2019, s. 391.

¹¹ Yannis P. Kapsis, *Hamenes Patrides*, Ekdotikos İkos Livani, Athina, 1989, s. 9-10.

¹² Vasilis İ. Canakaris, *Smirni 1919-1922*, Ekdosis Metehmio, Athina, 2019, s. 45-50.

¹³ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 172-173; Mesut Çapa, "İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti (Aralık 1918-Mart 1920)", *Atatürk Araştırma Merkezî Dergisi*, Cilt 7, Sayı 21, 1991, s. 556-560.

¹⁴ Hacıantoniyu, *age.*, s. 38-41.

¹⁵ Rahmi Apak, *İstiklâl Şavaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 4-5.

almışlardır. Hükûmet Konağı da işgal edilmiş, vali dâhil memurlar silah darbeleri eşliğinde rıhtıma götürülmüşlerdir.¹⁶

Makalemizin amacı, İzmir'in işgal edildiği gün gerçekleşmiş olan olayları ve sonrasında olaylar karşısında Yunanların tutumları ve yöneldikleri uygulamaları, Yunan asker ve sivil yetkililerinin Başbakan Eleftherios K. Venizelos'a göndermiş oldukları raporlardan ortaya koymaktır. Bu raporlar, Benaki Müzesi Eleftherios Venizelos Arşivi'nde yer almakta ve Dijital Venizelos Arşivi¹⁷ ile de araştırmacıların istifadesine sunulmaktadır.

Yunan Asker ve Sivil Yetkililerin Venizelos'a Sundukları Raporlardaki İzmir'in İşgal Günü Yaşananlarla İlgili Değerlendirmeleri

Yunanlar tarafından işgal edildiği 15 Mayıs 1919 günü İzmir'de vuku bulan gelişmelerle ilgili Yunan asker ve sivil yetkililer, Venizelos'a göndermiş oldukları raporlarla gelişmelere ilişkin bilgiler vermenin yanında değerlendirmelerde de bulunmuşlardır. Denizci Albay Mavrudis, 29 Mayıs (16 Mayıs)'ta Venizelos'a göndermiş olduğu raporunda, Türk mahallelerinin işgali esnasında zaman zaman Yunan askerlerine ateş edildiğini, ancak bunların çabuk önlendiğini ifade etmiştir. O ana dek Yunan ordusunun iki askerini kaybettiğinden ve on askerinin hafif yaralandığından bahsetmiştir. Mavrudis'e göre otuz kadar vatandaş çatışmalarda hayatını kaybetmiş veya yaralanmıştır. *"Türklerin kayıpları da yaklaşık bu kadardır"*. İşgal günü yaşanan çatışma sebebiyle Hükûmet Konağı ve başka bir takım binalarda arama yapıldığına değinen Mavrudis, pek çok kişinin gözaltına alındığına da işaret etmiştir. Yunan Genelkurmay'ının Anadolu Harekâtı ile ilgili kitabında, gözaltına alınanlar içinde Ali Nadir Paşa ile birlikte 2 paşa, 28 üst rütbeli ve 123 küçük rütbeli subay, 540 er ve 2000 kadar silahlı vatandaş sayılmaktadır.¹⁸ Mavrudis söz konusu raporunda, Hasan Tahsin ve arkadaşlarının Yunan işgal kuvvetlerine karşı direnişinin önceden planlandığı

¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima Senesi 1, 3. Baskı, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s. 309-311. (15 Mayıs 1920 (1336) oturumu).

¹⁷ 'Eleftherios K. Venizelos' Araştırma ve İnceleme Ulusal Kurumu [Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών 'Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος'], Eleftherios K. Venizelos ve çağdaş Yunan tarihine ışık tutmak amacıyla dijital bir arşiv oluşturmuştur. Bu arşive <http://www.venizelosarchives.gr> adresinden ulaşılmaktadır. Söz konusu dijital arşiv, aslında bir arşivler koleksiyonudur. "Dijital Venizelos Arşivi"nde, 'Eleftherios K. Venizelos' Araştırma ve İnceleme Ulusal Kurumu'nda, Yunan Edebiyat ve Tarih Arşivi'nde [Ελληνικό Λογοτεχνικό & Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ)] ve Benaki Müzesi'nde [Μουσείο Μπενάκη] yer alan Venizelos'a ilişkin dosyaların oldukça büyük bir bölümü yer almaktadır. Önemli tarihi değere sahip olan bu belgeler, Dijital Venizelos Arşivi'nde "jpg", yani resim dosyaları olarak araştırmacıların istifadesine sunulmaktadır. Söz konusu dijital arşivde Eleftherios Venizelos'un şahsi arşivi dışında Sofoklis Venizelos ve Marika Venizelu arşivlerinde yer alan belgelerle, diğer bazı koleksiyonlara ait belgeler de yer almaktadırlar.

¹⁸ *Epitomos İstoria tis is Mikan Asian Ekstratias 1919-1922*, Ekdosis Diyefthinseos İstorias Stratu, Athina, 1967, s. 18-19.

kanaati ile birlikte “başlayacak ayın maaşlarının dahi memurlara ödenmesinin emredilmesi” sebebiyle Türkler tarafından kasaların boşaltıldığını da iddia etmiştir. 1919 Mayıs ayındaki durumu “güç” olarak tanımlamış, ancak bu durumun hızla normale dönmesini ummuştur.¹⁹

Albay Zafiriyyu, Venizelos’a gönderdiği 3 Haziran (21 Mayıs) 1919 tarihli raporunda, İzmir’in işgal edildiği ilk günlerdeki durumu aktarmıştır. Zafiriyyu’ya göre Türklerin “tasarlanmış olan” direnişi “yarım saat” içerisinde bastırılmış, yer yer devam eden çatışmalar iki saat içinde son bulmuştur. Buna rağmen karmaşa ortamından yararlanan “suça meyilli kişiler”, evlere girerek yağmalamalar gerçekleştirmişlerdir. Zafiriyyu, “suça meyilli kişiler” ifadesiyle çıkarmadan önce İzmir cezaevinden kaçmış mahkûmları kastetmektedir.²⁰ Sonraki gün ise düzen tamamen sağlanmıştır. Zafiriyyu, gözaltına alınan Türkler arasında asker kıyafetiyle kimi yedek subayların da bulunduğunu, bazı Levanten ve Yahudilerin de Türklerle birlikte Yunan işgaline tepkisel davrandıklarını ve düzensizliğe sebep olduklarını iddia etmiştir. Yaşananlarda İtalyan propagandasının payına da işaret ederek İtalyanların harekete geçirmesi ile tepki ortaya koyacaklar için her türlü önlemi aldığının altını çizmiştir. Zafiriyyu’nun raporundan, Metropolit ile birlikte bölgenin kimi seçkinlerinin Rumlara ögütlerde buldukları da anlaşılmaktadır.²¹

Venizelos tarafından çıkarma esnasında yaşanan olayları soruşturmak ve Türk ileri gelenlerini sakinleştirmek için İzmir’e gönderilmiş olan²² Başbakan Yardımcısı Emmanuil Repulis²³ de Venizelos’a ulaştırılmış olan raporunda işgalin ilk günü yaşanan gelişmelerden İtalyanları suçlamış ve “eğer İtalyan entrikaları ve cesaretlendirmeleri olmamış olsaydı herkes kendi isteğiyle yeni koşullara adapte olurdu” demiştir. Repulis iddiasını, “Türkler dahi bizim devletimizde, Türkiye’de şu ana kadar söz konusu olmadıkları bir şekilde güven, adalet ve gelişme bulacaklarını biliyorlar” cümlesiyle daha da ileriye götürmüştür. 3 Haziran (21 Mayıs) 1919 tarihli raporda Yunan hükûmet yetkililerinin İzmir’de görülmesinin düzenin kurulmasına katkı sunduğuna temas edilmiştir. Repulis olaylarda en faal olanların, “göçlerinden beş yıl sonra galipler olarak dönüp de ailelerini maddi ve manevi yıkım içinde bulan Anadolu lular [Rumlar]” olduğuna işaret etmiştir.²⁴ Repulis’in

¹⁹ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-58.

²⁰ *Epitomos İstoria tis is Mikran Asian Ekstratias 1919-1922*, s. 17.

²¹ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-109.

²² Hacıantoniyu, *age.*, s. 44-45.

²³ Liberal Parti mensubu olan Emmanuil Repulis, Venizelos’a sadakati ile tanınmış, Liberal Parti hükûmetlerinde içişleri ve ekonomi bakanlığı görevlerinde de bulunmuştur. “Emmanuil Repulis”, *Egkiklopedia 2002*, Tomos 17, s. 217.

²⁴ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-110.

burada ifade etmek istediği, Birinci Dünya Savaşı esnasında göç etmiş ya da tehcir edilmiş Rumlardır. Bunların çoğunun savaş sonunda geri döndüğü,²⁵ ancak bir kısmının mülklerine Türk göçmenler yerleştirildiğinden dolayı bir takım problemler yaşandığı anlaşılmaktadır.²⁶ Kaldı ki Birinci Dünya Savaşı esnasında tehcir edilmiş olan Rumlar da Yunan ya da düşman ordularına hizmet edip casusluk yapanlar²⁷ ve Müslümanlara kötü davranan Rum çete mensuplarıdır.²⁸

Albay Zafiriyyu üst satırlarda temas ettiğimiz raporundan iki gün sonra, 5 Haziran (23 Mayıs) 1919'da Venizelos'a gönderdiği bir diğer raporunda, işgal günü İzmir'de iki saat süren bir çatışmanın yaşandığını ve sekiz Yunan askerinin öldüğünü bildirmiştir. Buna rağmen Zafiriyyu yaralananların çoğunun Türk vatandaşları olduklarını, Türk asker ve subaylarından da ölen ve yaralananların olduğunu kabul etmiştir. Zafiriyyu'nun raporunda ayrıca, “*Daha ziyade Müslümanlara yönelik olarak bir takım suç işlemeye meyilli kişiler eylem gerçekleştirmeye fırsat bulmuşlardır*” cümlesine de yer vermiştir. 16 Mayıs'ta şehirdeki durumun iyileşme gösterdiğine, buna rağmen az sayıda da olsa yağmalama yaşandığına da değinen Zafiriyyu, 17 Mayıs'ta İzmir'de düzenin tamamen sağlanmasına rağmen iç bölgelerden bir takım olayların bildirildiğini, bu sebeple Urla, Seydiköy ve Cumaovası'na kadar birlik gönderdiğini kaydetmiştir. Zafiriyyu'ya göre Batı Anadolu'ya çıkarma yapma tehdidinde bulunan İtalyanların İzmir ile ilgili entrikalarına İngilizler ve Levantenler inanmaktadırlar.²⁹ Zafiriyyu, 6 Haziran (24 Mayıs) 1919 tarihli raporuyla Venizelos'a 15 Mayıs'ta İzmir'de iki Yunan askeri haricinde dokuz Rum vatandaşın, beş Türk askerle birlikte farklı unsurlardan 47 kişinin hayatını kaybettiği bilgisini “*kesinleşmiş olan bilgilere göre*” ifadesi ile vermiştir. Raporunda ayrıca dokuz Yunan askeri haricinde sekiz Türk vatandaşın, sekiz Türk askerinin ve 41 Rum vatandaşın yaralandığı bilgisi de yer almıştır.³⁰

²⁵ Justin McCarthy, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 137.

²⁶ İbrahim Ethem Atnur, Tehcirden Dönen Rum ve Ermenilerin İskânı Meselesi, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1991, s. 167.

²⁷ Liman Von Sanders, *Türkiye'de 5 Yıl*, Çev. M. Şevki Yazman, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 172-173.

²⁸ *Meclis-i Mebusan Zattı Ceridesi*, Devre 3, İçtima Senesi 5, Cilt 1, TBMM Basımevi, Ankara, 1992, s. 186-301. Teşrinisani (Kasım) 1334 (1918) ile Kanunuevvel (Aralık) 1334 (1918) tarihi arasındaki oturumları içermektedir.

²⁹ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-24.

³⁰ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-140.

Venizelos 6 Mayıs (23 Nisan) 1919 tarihinde Paris'ten Yunanistan Dışişleri Bakanlığına göndermiş olduğu Yüksek Konsey'in Yunanistan'a İzmir'e çıkması için yetki verdiğini müjdeleyen telgrafında, yapılması gereken askerî hazırlıklar üzerinde durmuştur. Bunun yanında İzmir'de mutlaka bir de siyâsî danışmanın görevlendirilmesi gerektiğine işaret ederek, "*Bu kişi Steryadis olmalıdır*" demiştir.³¹ Venizelos tarafından işgal günü İzmir'de bulunamaması "*felaket*" olarak değerlendirilmiş olan, 1861 Girit Kandiyе (İraklio) doğumlu Aristidis Steryadis, 21 Mayıs 1919'da İzmir'e gelerek kendisine verilen "Yunan Yüksek Komiserliği" görevini üstlenmiştir. Hukuk eğitimini Paris'te almış ve İslâm hukuku uzmanı bir avukat olarak tanınan Steryadis, tüm işgal süresince bu görevi sürdürmüştür.³²

15 Mayıs'ta İzmir'de yaşananlarla ilgili Yüksek Komiser Steryadis, Venizelos'a 8 Haziran (26 Mayıs) 1919'da rapor göndermiştir. Steryadis raporunda çıkarma günü çatışmanın saat on birde başlayıp yaklaşık bir saat sürdüğünü, ancak öğleden sonra da yer yer çatışmaların kaydedildiğini, öğleden sonra saat on beşte sükûnetin hâsıl olduğunu ifade etmiştir. Olaylar esnasında hayatını kaybedenlerin fazla olmasını, sabah saatlerinden itibaren kalabalıkların askerlerin arasına karışmalarına bağlamıştır. Steryadis 15 Mayıs 1919'da İzmir'de hayatını kaybedenlerin sayısını 163 olarak vermiştir. İki Yunan askerinin ölüp on üçünün yaralandığını, Rum vatandaşlardan elli birinin öldüğünü ve otuz dördünün yaralandığını kaydetmiştir. Steryadis'e göre olaylar esnasında beş Türk askeri şehit olmuş ve sekizi yaralanmıştır. Türk subay ve vatandaşlarının yedisi hayatını kaybetmiş ve kırk biri yaralanmıştır. Ölenler arasında bir de Yahudi vatandaş vardır. Ancak hayatını kaybedenlerden yirmi ikisinin kimliği ve hangi milletten olduğu tespit edilememiştir. Türklerden hayatını kaybetmiş olan on altı kişinin ise asker ya da jandarma mı, yoksa sıradan bir vatandaş mı olduğu belirlenememiştir. Steryadis'e göre yaşanmış olan izdiham sebebiyle denize atlayanlar olmuştur. Denizde boğularak can verenlerin sayısı yukarıda ifade edilmiş olan rakamlara dahil değildir. Steryadis, boğulanlardan bazılarının cansız bedenlerine ulaşamadığını iddia etmektedir. Ancak daha da önemlisi "*Bölgenin yerlisi olan gayrimüslim bazı kişiler, kimi evzönlerle birlikte Müslümanlara ait ev ve dükkânları yağmalamışlardır*" demektedir. Yağmalama gece boyunca da sürmüştür. Çalınan malların kimilerinin terk edilmiş olarak bulduklarını ya da Yunan yetkililer tarafından sahiplerine iade edildiklerini ifade eden Steryadis, yağmaya uğrayanlara tazminat sözü verildiğine de değinmektedir. Steryadis işgal günü Hükûmet Konağı ve kışladan gözaltına alınan kişilerin, "*muhtemelen pek çoğunun suçsuz olduğunu*" dile getirmekte ve sonrasında neredeyse hepsinin

³¹ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 017-37.

³² Aristidis Steryadis, 1917-1919 yıllarında Epir valiliği görevinde bulunmuştur. Aggelomatis, *age.*, s. 59.

salıverildiklerini belirtmektedir. İzmir ve çevresinde aileleri ve servetleri olan Türk subaylardan terhisleri konusunda dilekçeler aldıklarına, davranış ve halleriyle şüphe uyandırmayanların ikametlerine izin verileceğine işaret etmektedir. Steryadis raporunun sonunda İzmir'deki Türk direnişinin “*ittihatçıların arda kalanlarınca, yabancı propagandistlerle işbirliği halinde örgütlendiğini*” iddia etmiştir. Steryadis'e göre direnişi örgütleyenlerin Giritli Türkleri de sürüklediklerine dair kanıtlar mevcuttur ve bu propaganda Yunan askerlerin ilerlemekte olduğu iç bölgelerde de etkili olmaktadır.³³ Steryadis'in Giritlilerle ilgili satırlarını yorumlayabilmek için Yunanların İzmir, Buca ve Bornova civarında yaşamakta olan Giritli Türklerin işgal esnasında tepki vermesinden korktuklarını ifade etmemiz gerekir. Bu sebeple 1919 yılı Şubat ayında İzmir'e Girit'in Kandiyе (İraklio) kentinden Mihail Makrakis'i göndererek Giritli Türklerle temas kurmasını ve onların işgal esnasında “*tarafsız*” kalmalarını sağlamasını istemişlerdir.³⁴ Steryadis 15 Haziran (2 Haziran) 1919'da İtalyanlarla ilgili iddialarını daha da ileri götürmüş ve Türklerin İtalyanlar tarafından Avusturya silahları ile silahlandırıldıklarını beyan etmiştir.³⁵

İzmir'in işgal edildiği gün yaşananlara ilişkin raporlar içinde Albay Aleksandros Mazarakis Enian'ın³⁶ 28 Temmuz (15 Temmuz) 1919 tarihli raporu, kanaatimizce ayrı bir öneme sahiptir; çünkü Mazarakis Enian, Venizelos tarafından İzmir'de yaşanmış olan olayları araştırmakla özel olarak görevlendirilmiştir. Mazarakis Enian, Venizelos'a göndermiş olduğu söz konusu raporunda öncelikle, “*hızlı hareket etmiş olmak için zaten gerçekleştirilmiş olan soruşturmaları kullanmayı, bunların bazı noktalarını tamamlamayı, İzmir'deki Yunan, Türk ve itilaf devletleri yetkililerine daha detaylı bilgi vermek üzere araştırmayı genişletmeyi uygun gördüm*” demekte ve sonrasında tespitlerini sıralamaktadır. Mazarakis Enian'a göre işgalin ilk iki gününde Türk askerlerle silahlı sivil vatandaşlara ve gözaltına alınanlara şiddet uygulanmasını men etmek adına İzmir'deki Yunan yetkilileri “*hiçbir şey yapmamışlardır*”. Kaldı ki Mazarakis Enian, “*sadece ilk*

³³ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-153.

³⁴ Aggelomatis, *age.*, s. 44.

³⁵ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 019-13.

³⁶ Yunan ordusunda Anadolu Harekâtı'nda yer almış Mazarakis Enian soyadlı iki subay bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Aleksandros Mazarakis Enian'dır. Bir topçu subayıdır ve 1897'den itibaren Yunanistan'ın yaşadığı tüm savaşlarda görev almıştır. 1906-1908 yıllarında gizli bir görevle Selanik Konsolosluğu'nda çalışmış, 1914'te Drama'daki 5. Tümen'in kurmay başkanlığını yapmıştır. 1919 yılında İzmir Tümeni komutanı olmuştur. 1923'te Lozan Konferansı'nda, teknik ve askerî konularla ilgili danışman olarak bulunmuştur. 1924-1925 ve 1926-1927 döneminde Genelkurmay Başkanlığı, 1927-1928 döneminde de Savaş Bakanlığı yapmıştır. 1929'da Yunanistan Millî Güvenlik Kurulu'nda görev almıştır. Diğer de bir topçu subayı olan Konstantinos Mazarakis Enian'dır. Bu iki subayı birbiriyle karıştırmamaya dikkat edilmesi gerekir; bk.. “Mazarakis”, *Egkiklopedia 2002*, Tomos 11, s. 393.

çatışmadaki kurbanlardan söz edildiğini" saptamıştır. Kendisine göre olayların en önemli sebebi "*çıkarma'nın hatalı bir şekilde, şehir ve şehrin tüm abalisi için eksikliklerle gerçekleşmesiydi*". Rum halkın, Yunan işgali karşısında coşkusunu doğal gören Mazarakis Enian, Türklerin de en ufak bir hadisede heyecanlanmalarının beklenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Çıkarma'nın nasıl yapılması gerektiği ile ilgili;

"Çıkarma tamamlandıktan sonra İzmir'in tüm unsurlarının sokaklara çıkmaları yasaklanarak sistemli bir şekilde şehrin en önemli noktaları işgal edilmeliydi. Türk asker ve sivil yetkililer zamanında haberdar edilmeli ve herhangi bir direnişten sorumlu tutulacakları söylenmeli, bunları korumak için de önlemler alınmalıydı"

demektedir.³⁷ Tam tersine Yunan ordusu şehrin rıhtımına, binlerce kişinin arasına çıkmış; halk herhangi bir önlem alınmaksızın ordunun ilerleyişini izlemiş, dolayısıyla hareketlerini engellemiş ve düşen ilk kurşunlarla panik olmuş ve bunu çatışmalar izlemiştir. Yunan Konsolosluğunu bekleyen denizciler, kendilerini korumak için ateş etmişler ve bazı kişilerin ölümüne sebep olmuşlardır. Hükûmet Konağı'ndan ve kışladan gözaltına alınarak rıhtıma yönlendirilen Türklerle ilgili olarak Mazarakis Enian, "*bunlara karşı şiddet uygulandığı kesindir*" demektedir. Gözaltına alınmış olan Türkler kalabalığın içinden yürütüldüklerinden dolayı üzerlerine ateş edenler olmuştur. "*Ateş eden vatandaşları örnek alan bazı Yunan askerleri*" de gözaltındaki Türklere şiddet uygulamış ve ölümlerine sebep olmuşlardır. Mazarakis Enian, işgal günü İzmir'de hayatını kaybedenlerin sayısını 100 olarak vermekte, bunlardan 15-20 kadarının gözaltına alınıp rıhtıma yönlendirilen Türkler olduklarını, ancak evlerden, yoksak gemilerden açılan ateşle mi, ya da askerler tarafından mı öldürüldüklerinin kesinleştirilmesinin zor olduğunu ifade etmektedir. Gözaltına alınmış Türklerin kaçının yaralandığının saptanması ise Mazarakis Enian'a göre olanaksızdır. Mazarakis Enian, o gün yaralanıp hastanelere götürülenler olduğuna, şehirde düzen sağlandıktan sonra dahi rıhtımda cesetler bulunduğu işaret etmektedir. Gözaltına alınan Türkler, bir takım gayretler sonucu "*depolara*" ulaştırılarak daha fazla darbe almaktan kurtarılmışlardır. Mazarakis Enian, Türklere işgal öncesi silah dağıtılmadığını ve buna yönelik ihbarların doğru olmadığını da saptamıştır. O'na göre olayları kesinleştirmek ve suçluları tespit etmek için derhal eyleme geçilmediğinden dolayı, olayların üzerinden iki ay geçtikten sonra yeni suçluların tespiti olanaksızlaşmıştır. Buna rağmen gözaltındaki Türklere ateş ettikleri belirlenmiş olan bazı yeni suçlular mahkemeye sevk edilmişlerdir. Şehirdeki tüm unsurlardan dinlenen tanıklar genel konuşmakta ve belli bir suçluya işaret edememektedirler. Mazarakis Enian, "*İtilaf ve bizim askerî yetkililerimiz vatandaşları, vatandaşlar da onları*

³⁷ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 021-50.

tanınmamaktadırlar. Şebriin yapısını ve olayın tam olarak yaşandığı yeri de bilmemektedirler” demektedir.³⁸

İzmir’in İşgali Esnasında Yaşanan Olaylar Sebebiyle Yunanistan’ın Yöneldiği İlk Uygulamalar

Yunan belgeleri incelendiğinde, İzmir’in Yunan ordusu tarafından işgali esnasında yaşananlar sebebiyle itilaf devletlerinin Türk topraklarındaki yetkililerinin, gelişmelerle ilgili Yunan yetkililerini uyardıkları anlaşılmaktadır. Yunan yetkililerini uyarılar arasında, öncesinde Yunan dostu olduklarını ortaya koyan isimler de vardır. Örneğin İstanbul’daki Fransız Yüksek Komiseri Amiral Jean Amet, 17 Kasım 1918 tarihinde, beraberinde Yunan subayları ve İtalyan temsilcisi bulunduğu halde Pangaltı’daki Rum kilisesinde ayine katıldığında yaptığı konuşmada, *“Parthenon’dan bir zeytin dalı ile anayurttan Türkiye’deki Rumlara selam getirmenin onurunu yaşadıklarımı”* söylemiş, Yunan bayrağının barış ve refahın simgesi olması gerektiğini vurgulamıştı. Bu söylemi ile Rumlarda heyecan, Türklerde ise kaygıya sebep olmuş olan Amiral Amet,³⁹ İzmir’de işgalin ilk günü yaşananlar karşısında Yunanistan’ın İstanbul’daki Yüksek Komiseri Efthimios Kanellopulos’a öncesinde İzmir’e İngiliz ve Fransız birliklerinin çıkarılması halinde bölgede çatışmaların önlenebileceğini söylemiştir.⁴⁰

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Venizelos, çıkarma esnasında yaşanan olayları soruşturmak ve Türk ileri gelenlerini sakinleştirmek görevi ile Başbakan Yardımcısı Emmanuil Repulis’i İzmir’e göndermiştir. Repulis, İngiliz Amiral Calthorpe’un Yunan askerinin işgal günü gerçekleştirilmiş olan yağmalamalara karışmış olduğu kanaatini taşıdığını ve bu sebeple kendisine izahat vermek zorunda kaldığını Venizelos’a aktarmıştır. Repulis, Calthorpe’a kendisinin İzmir’e olayları bizzat araştırmak üzere geldiğini, olayların sorumlularının bulunup cezalandırılacaklarını, ayrıca İzmir’de yaşananlar gibi olayların benzerlerinin de yaşanmış olduklarını, aynı şartlar altındaki tüm Avrupa devletlerinin bu gibi olayları yaşayabileceklerini ifade etmiştir. Repulis raporunda Calthorpe’un kendisine verilen bilgiden hoşnut kaldığına işaret ederek, *“Amiralden almış olduğumuz sert telgrafa rağmen kendisi durumdan hoşnut görünmektedir”* demiştir. Repulis’in raporu, 2 Haziran (20 Mayıs) 1919 tarihli telgrafla Venizelos’a ulaştırılmıştır.⁴¹

³⁸ Aynı yer.

³⁹ Abdurrahman Bozkurt, İtilaf Devletlerinin İstanbul’da İşgal Yönetimi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s. 21.

⁴⁰ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-96.

⁴¹ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-99.

Amiral Calthorpe, Yunan Donanma Komutanı Georgios Kakulidis'ten ise Osmanlı memurlarının yeniden görevlerine iadesini talep etmiştir. Calthorpe, mülkî idare eksikliğinin sabırları taşıracağına ve barış konferansında bulunanlara Yunan işgal önlemlerinin başarısız olduğunu düşündüreceğine dikkat çekmiştir. Kakulidis buna, “*iki düşman unsurun*” birlikte idaresinin istenmesi sebebiyle “*Yunanistan'ın İzmir probleminin zor olduğunu*”, Osmanlı memurlarının görevlerine iadesi konusunda gerekeni yapacağı, öncelikle İzmir valisini ziyaret edeceği, Yunan hükûmetine Osmanlı memurlarının görevlerine dönmeleri halinde memur gönderilmesi tavsiyesinde bulunacağı ve Yunanistan'ın barış konferansı nezdinde sınav verdiğini anladığı şeklinde yanıt vermiştir. Kakulidis'in Calthorpe ile görüşmesi, Mavrudis'in 29 Mayıs (16 Mayıs) 1919 tarihli telgrafı ile Venizelos'a bildirilmiştir.⁴²

Mavrudis, 29 Mayıs (16 Mayıs) 1919'da Venizelos'a göndermiş olduğu telgrafında, işgal günü İzmir Valisi İzzet Bey'in de gözüne alındığını, ancak gözüne alındığı esnada kim olduğunun bilinmediğini, kimliği belirlendikten sonra işgal kuvvetleri komutanının huzuruna çıkarıldığını, kendisine kolaylık gösterilerek serbest bırakıldığını ifade etmiştir.⁴³ Mavrudis, Dışişleri Bakanı Nikolaos Politis'e göndermiş olduğu 31 Mayıs (18 Mayıs) 1919 tarihli telgrafı ile de İzmir Valisi İzzet Bey'den işgal günü Yunan askerlerinin davranışları konusunda resmî olarak özür dilendiğini ve İzzet Bey'in göreve dönmeyi kabul ettiğini beyan etmiştir.⁴⁴ Yunanlar tarafından İzzet Bey'in görevine dönmesinin önemsendiği, İzmir Metropolitisi Hrisostomos tarafından evinde ziyaret edilerek kendisine ilişilmeyeceğinin güvencesinin verilmesinden de anlaşılmaktadır. İzmir'deki Yunan otoriteleri ile temasını sağlamak adına yanında bir Yunan subayı, tercüman ve irtibat memuru olarak görevlendirilecektir.⁴⁵ Kaldı ki Calthorpe, İzmir'deki Yunan yetkililere “*üç bölgelerde de prestij sahibi olması sebebiyle*” İzmir valisiyle özel olarak ilgilenilmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Kendisi ile yapılan görüşmelerde “*Yunan jandarma kuvvetleriyle yerel jandarma kuvvetlerinin işbirliği yapmasını*” ilke olarak kabul etmiş olan İzzet Bey'e,⁴⁶ işgalin ilk günü yaşanan olaylarda uğradığı zararın karşılığı olarak 15000 altın lira ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁷

⁴² *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-60.

⁴³ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-58.

⁴⁴ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-70.

⁴⁵ Celal Bayar, *Ben De Yazdım, Millî Mücadele'ye Giriş*, Cilt 6, Baha Matbaası, İstanbul, 1968, s. 1810-1811.

⁴⁶ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-99.

⁴⁷ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 023-6.

Venizelos, 6 Mayıs (23 Nisan) 1919 tarihinde Paris'ten Yunanistan Dışişleri Bakanlığına göndermiş olduğu telgrafında, yüksek komiser olarak görevlendirilmiş olan Steryadis ile birlikte Eski Drama Valisi Ali Naipzade'nin de İzmir'de bulunmasının iyi olacağı, en iyi subay ve astsubaylardan oluşacak 500 kişilik bir jandarma kuvvetinin hazırlanması ve bu kuvvetin gerektiğinde olabildiğince hızlı hareket edebilmek üzere Sisam'da beklemesi üzerinde durmuştur.⁴⁸ Zafriyu ise Venizelos'a gönderdiği 3 Haziran (21 Mayıs) 1919 tarihli telgrafında, bir önceki gün 500 kişilik jandarma kuvvetinin İzmir'e ulaştığı, komutanlarının Binbaşı Hacıoannu olduğu, Yunan jandarma kuvvetinin askerle desteklenmesi konusuyla ilgilendiği bilgisini vermiştir.⁴⁹

2493/1920 sayılı "İzmir'in Çevresi ile Birlikte İdaresi Hakkındaki Yasa" uyarınca, Bakanlar Kurulu'nun teklifi ve Kralın emriyle Yunan hükûmetini temsil etmekle görevlendirilmiş olan Yüksek Komiserin emirlerine, İzmir'de bulunan tüm yetkililer uymak zorundaydılar. Askerî yetkililere dahi bir tek doğrudan savaş ve açık askerî konularda inisiyatif kullanma hakkı verilmiştir. Yüksek Komiser, "Türkiye" ile anlaşma gerçekleştirilene kadar ve devamında yerel meclis faaliyete geçene kadar gerekli hallerde yasama dahi olmak üzere tüm erkleri kullanabilecektir. Yunan Yüksek Komiserliği sadece askerî bir yapılanma olmayıp sağlıktan bayındırlığa, tarımdan ekonomiye "*! bölgenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik*" her konuyla ilgilenmesi öngörülmüştür.⁵⁰ Venizelos'un arabulucu olarak İzmir'de bulunmasında yarar gördüğü Naipzade, komiser yardımcılığı yanında "İslâm Şubesi"nin de başkanlığını yürütmüştür.⁵¹

Buradan hareketle, görevlerine dönseler dahi İzmir Valisi İzzet Bey'in ya da diğer Türk idarecilerin yetkilerini kullanabilmelerini beklemek hata olurdu. Bu konuyu Celal Bayar;

⁴⁸ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 017-37.

⁴⁹ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-109.

⁵⁰ *Efimeris tis Kiverniseos tu Vasiliyu tis Ellados*, Tevhos Proton, Arithmos Fillu 206, Athina 10.09.1920, s. 2071-2072.

⁵¹ Yüksek Komiserlik, aşamalı olarak 11 şubeden oluşmuştur. Bunlar Yüksek Komiserlik Şubesi ve Sekreterlik Şubesi yanında Diplomatik İlişkiler, Sağlık, Göçmenleri Yerleştirme, Hapishane, Postane, Malî İşler, Tercüme, Kamu Hizmetleri ve İslâm İşleri şubeleridir. Yüksek Komiserliğe eski Yunan Konsolosluğu binası tahsis edilmiştir. Yunan ordusunun işgal ettiği şehirlerde, Yüksek Komiserin temsilcileri görevlendirilmişlerdir. Yunan ordusu tarafından işgal edilmiş bölgelerde oluşturulmuş olan temsilciliklerin sayısı yirmiştir. En üst temsilcilik Bursa'da olup diğerleri Mudanya, Bandırma, Gemlik, Mihaliç (Karacabey), İnegöl, Biga, Ezine, Balya, Balıkesir, Soma, Edremit, Salihli, Alaşchir, Kula, Uşak Simav, Afyon, Kütahya ve Eskişehir'dir. Georgios Theodoru, "İ Allı Opsi tis Mikrasiatikis Embirias: İ Organosi ke to Ergo tis Ellinikis Diyikisis tis Smirnis", *Opsi tu Mikrasiatiku Zümatos*, Ekdosis Art of Text, Thessaloniki, 1994, s. 35-39.

“Mülki idareye gelince: İzmir’de hâkimiyetimizin ve hükûmetin ismi var, cismi yoktu. Valinin, polis müdürünün, jandarma kumandanının yetki ve yönetiminin sınırı, masalarının başından ileri geçmiyordu. Polis ve jandarma da dağılmıştı. Bütün karakollar, doğrudan doğruya, Yunanlıların elinde ve idarelerinde bulunuyordu”

cümleleriyle anlatmıştır. Osmanlı polis ve jandarmalarının silahları ve subayların kılıçları alınmış, Yunanlar tarafından hükûmet konağının alt kattaki salonuna bir Yunan askerî müfrezesi yerleştirilmiştir.⁵²

Mavrudis’in Politis’e göndermiş olduğu 29 Mayıs (16 Mayıs) 1919 tarihli telgrafta, müttefik temsilcilerinin Yunanlar tarafından İzmir ve çevresinde iyi bir düzen kurulabileceğine inanmadıklarına dikkat çekilmektedir. Telgrafta bölgeye çıkmış olan Yunan kuvvetlerinin her türlü gayreti göstermelerine rağmen karşılaşılan Türk direnişini engellemek için yeterli olmadıkları ve mutlaka ikinci bir Yunan tümenine daha ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir.⁵³ Mavrudis 3 Haziran (21 Mayıs) 1919’da Venizelos’a gönderdiği telgrafında ise Menemen ve Manisa arasındaki dar geçitlerin ve Aydın’ın işgal edilmesi için gereken kuvvetlere değindikten sonra “*Bir yerde çarpışmamız ve hesabı temizlemek üzere müttefiklerin müdahale etmesi, gecikmek yerine ilerlememiz çıkarımızdadır*” demektedir.⁵⁴

Bu talepler karşısında Venizelos, 14 Haziran (1 Haziran) 1919’da Steryadis’e göndermiş olduğu telgrafla İzmir’e ilk gönderilmiş olan tümenin, Arhipelagos [Adalar Denizi] Tümeninin iki ve Girit Tümeninin bir alayı, 13. Tümenin topçuları ile güçlendirilmesine karar verildiğinden söz etmekte ve “*Bunlar, ikinci bir tümen teşkil etmek için yeterlidir*” demektedir.⁵⁵ Venizelos’un Steryadis’e göndermiş olduğu 22 Haziran (9 Haziran) 1919 tarihli telgrafından, gönderilmiş olan bu takviyelerin yeterli olmadığı anlaşılmaktadır, çünkü Venizelos, bu telgrafında 13. Tümenin bir alayı ile birlikte Arhipelagos Tümeninin son alayının da gönderildiğinden bahsetmektedir. Yeni takviyeler gerekip gerekmediği konusundaki kararı ise Başkomutan Paraskevopulos’a bırakmaktadır.⁵⁶ Venizelos, Paraskevopulos’a gönderdiği aynı tarihi taşıyan telgrafında ise Anadolu’daki Yunan ordusunun neden takviye edilmesi gerektiğini;

“Anadolu’da başarısız olmamak adına istenen askerî takviyenin hızlı bir şekilde gönderilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü Anadolu’daki başarısızlığımız sadece ulusal taleplerimizi sıfırlamakla kalmayacak, tüm ordumuzun maneviyatını sarsıp siyasî konumumuzu da zayıflatacaktır”

⁵² Bayar, *age.*, s. 1808-1809.

⁵³ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-52.

⁵⁴ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-110.

⁵⁵ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 019-9.

⁵⁶ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 019-86.

sözleriyle açıklamaktadır.⁵⁷

İşgalden sonra bölgedeki Yunan kuvvetleri peyderpey artırılırken, Türk askerî varlığının sıfırlanması amaçlanmıştır. 29 Mayıs (16 Mayıs) 1919 tarihli Venizelos'a gönderilmiş olan bir telgrafta, Albay Zafiriyu'nun Calthorpe ile anlaşarak "*pek çok subay ve paşa ile birlikte 3000 kişiden oluşan Türk ordusunu*" uzaklaştırmaya karar verdiği, bunların "*uzak bir Türk şehrine girmelerine izin verdiği*", buna rağmen "*bazı yetkili kalıntıların tuttuğu*" bilgisine yer verilmiştir.⁵⁸ Bu konu Mavrudis tarafından 3 Haziran (21 Mayıs) 1919 tarihli telgrafta da işlenmiştir. Söz konusu telgrafta Mavrudis, Yunan tümen komutanından Türk komutanına "*bundan böyle Türk ordusunun varlığına tahammül edemeyeceklerinin ve onları taşıyacaklarının*" söylenmesini istediğinden bahsetmiştir.⁵⁹ 5 Haziran (24 Mayıs) 1919 tarihli telgrafı ile aynı konu hakkında Venizelos'u bilgilendiren Albay Zafiriyu, 100 evli subay haricinde Türk ordusu mensuplarının deniz yolu ile Bursa'ya doğru hareket ettiklerine, evli olanların ise beş gün sonra gideceklerine işaret etmiştir.⁶⁰ Celal Bayar bu konuya, "*... XVII. Kolordu ve 56. Tümen subaylarından Aydın, Tire ve Manisa'ya kaçanlardan başka, İzmir'de kalanlarını bir Yunan vapuru ile Mudanya'ya götürüp attılar. İzmir içinde askerî kuvvetimiz kalmamıştı*" cümleleriyle açıklık getirmektedir.⁶¹

Venizelos, 1 Haziran (19 Mayıs) 1919 tarihli telgrafında da görüldüğü gibi Başkomutan Paraskevopulos'tan Yunan birlikleriyle bizzat ilgilenmesini ve askerlerin üstlendikleri görevin önemini idrak ederek Türklere karşı düşmanca tavırdan vazgeçmelerini sağlamasını istemiştir.⁶² İzmir'in işgali esnasında yaşananların etkisini azaltabilmek amacıyla Avrupalı devlet adamları ve dostlarıyla yazışan Venizelos,⁶³ 5 Temmuz (22 Haziran) 1919 tarihli telgrafı ile barış konferansı karşısındaki konumunu ise "*Ordumuzun İzmir'deki yetersizliği benim maneviyatımı da bozacak. Buradaki durum son derece ciddi*" cümleleri ile anlatmıştır. Venizelos, Yüksek Komiser Steryadis'ten işgal bölgesindeki Türklere Yunan hükûmetinin niyetini anlatmak için harekete geçilmesini, bölge halkını kazanmak adına milliyetine bakılmaksızın tüm fakirlere yemek sağlamak amacıyla aşevi tesis edilmesini, yol inşaatı gibi bayındırlık işlerinde fakirlere iş

⁵⁷ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 019-18.

⁵⁸ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-57.

⁵⁹ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-110.

⁶⁰ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-136.

⁶¹ Bayar, *age.*, s. 1808.

⁶² *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-79.

⁶³ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 021-2; *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 024-110.

verilmesi konusunda Helen mühendislerin bilgilendirilmesini ve tüm bunların “elektrik hızıyla” gerçekleşmesini istemiştir.⁶⁴ Venizelos, Levantenler gibi İzmir'deki Yahudi nüfusa da özel ilgi gösterilmesi ve tesis edildiği ilk andan itibaren Yunan idaresinde iki veya üç Yahudi memura yer verilmesi gerektiği kanaatindeydi.⁶⁵ Kaldı ki Yunan yetkililer, “çıkartları gereği” Türklere sempati gösterdiklerini düşündükleri Yahudilerin kimi şikâyetleri üzerine Hahambaşı ile de görüşerek söz konusu cemaate herhangi bir şey olmayacağına yönelik güvenceler vermişlerdir.⁶⁶ Yunan yetkililer ayrıca Levantenlerde Yunanlara karşı bir önyargı olduğu ve bunun Yunan işgalinin ekonomik çıkarlarını etkileyeceği düşüncesinden kaynaklandığı kanaatindeydiler.⁶⁷

Askerî Mahkemenin Teşkili ve Zararların Tazmini

İzmir'in işgalinde yaşanmış olan taşkınlıkları ve yağmalamaları yargılamak üzere 16 Mayıs (3 Mayıs) 1919 tarihi itibarıyla bir askerî mahkeme teşkil edilmiştir. Sonraki gün yargılama işlemine başlamış olan mahkeme 18 Mayıs'ta biri evzon diğeri vatandaş iki Helen hakkında ölüm kararı vermiş ve bunların infazı aynı gün içinde gerçekleştirilmiştir. Mahkemenin yargılamaya Helen suçlulardan başlamasının sebebi, müttefiklerin eleştirilerine maruz kalındığından dolayı Yunan ordusunun ırk ayrımı yapmadığının örneğinin verilmek istenmesidir. Mahkeme tarafından bir vatandaş ömür boyu hapse ve diğer üç vatandaş da küçük cezalara çarptırılmışlardır.⁶⁸ Albay Aleksandos Mazarakis Enian, Venizelos'a gönderdiği 28 Temmuz (15 Temmuz) 1919 tarihli raporunda, o tarihe kadar işgal günü yaşananlardan dolayı yetmiş dört kişinin gözaltına alındığı, bunların üçünün ölüm, dördünün ömür boyu olmak üzere çeşitli hapis cezalarına çarptırıldıklarını ifade etmektedir. Ceza alanların kırk sekizi Helen, on üçü Türk, on ikisi Ermeni ve biri de Yahudi'dir.⁶⁹

Venizelos'a göndermiş olduğu 3 Haziran (21 Mayıs) 1919 tarihli raporunda Albay Zafriyü, işgalin ilk günü yaşanan olayları abartarak çok büyük maddî kayba uğradıklarını iddia edenler olduğuna işaret etmektedir. Zafriyü'ye göre şahısların maddî kaybının değerinin hesaplanması imkânsızdır ve bu konunun netleştirilmesi için müttefiklerle birlikte bir karma komisyon teşkil edilmiştir. Ayrıca şehirde her unsurdan suça meyilli kişiler söz konusudur.⁷⁰

⁶⁴ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 020-23.

⁶⁵ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 019-4.

⁶⁶ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 023-95.

⁶⁷ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 019-35.

⁶⁸ *Epítomos Ístoria tis is Mikran Asian Ekstratias 1919-1922*, s. 20.

⁶⁹ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 021-50.

⁷⁰ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-109.

Yüksek Komiser Steryadis, Paris’te bulunan Yunan heyetine göndermiş olduğu 14 Haziran (1 Haziran) 1919 tarihli raporunda, bir savaş gemisine “göçmenlerin kaçak yollardan gelişinin ve çalınanların yasal olmayan bir şekilde ihracının engellenmesi için” Sakız ve Çeşme arasında hareket halinde olmasının emredildiği bilgisini vermiştir.⁷¹ Venizelos da Steryadis’e göndermiş olduğu aynı tarihi taşıyan telgrafında, işgalin ilk iki gününde İzmir’de yaşanmış olan olaylara ilişkin yargılamaların bir an önce tamamlanması gerektiğinin altını çizmiştir. Venizelos telgrafında Steryadis’in konuyla ilgilenmesinden duyduğu memnuniyet yanında, yargılamaların tamamlanması için bir takvim belirlenmesini, aksi halde uzayacaklarını ifade etmiştir.⁷²

Steryadis, Paris’teki Yunan heyetine göndermiş olduğu 17 Haziran (4 Haziran) 1919 tarihli raporunda ise şahısların maddî kaybını değerlendirmek üzere teşkil edilecek karma komisyonun bir İngiliz, Fransız, İtalyan, Türk ve Yunan üyeden oluşacağına işaret etmiştir. Steryadis’e göre İngiltere, Fransa ve İtalya komisyonunda görev alacak üyelerini tespit etmiş olup, Türk üye “*muhtemelen herkes tarafından takdir gören İzmir belediye başkanı*” olacaktır. Buna rağmen Steryadis, komisyonunda yer alacak Yunan üyenin tayinini ertelediğinin, Venizelos’un konu ile ilgili farklı bir önerisi olması halinde komisyon yapısında değişikliğe gidilebileceğinin altını çizmektedir. İşgalin ilk günlerindeki taşkınlıklarda zarara uğrayanlardan tazminat dilekçelerinin alınmaya devam ettiğini ve tüm dilekçeler alındıktan sonra bunların yekûnunun ne tuttuğunu bildireceğini ifade eden Steryadis, İngilizler karşısında sorumluluk aldığına, gerekirse Fransızlar karşısında da sorumluluk alabileceğine işaret etmektedir. Steryadis söz konusu raporunu, “*Yağmalamalardan etkilenmiş olan en fakir vatandaşlara en azından küçük ödemeler yapılabilir... Bu tip ödemeleri küçük miktarlar olarak fakir Müslümanlara da yapmayı düşünüyorum*” demektedir.⁷³

İşgal Günü Yaşananlarda Hata ve İhmalleri Görülen Yunan Subaylarının Cezalandırılması

Venizelos tarafından işgalin ilk günü neler yaşandığını araştırmak üzere görevlendirilmiş olan yetkililerin raporları incelendiğinde, Haziran ayının başlarından itibaren İzmir’i işgal eden tümenin komutanı Topçu Albay Zafiriyyu ile karaya ilk çıkan 1/38 Evzon Alayı Komutanı Yarbay Stavrianopulos’a yönelik eleştiriler fark edilmektedir. Örneğin Başbakan Yardımcısı Repulis, Venizelos’a göndermiş olduğu 2 Haziran (20 Mayıs) 1919 tarihli raporda, işgalin ilk gününe ait gelişmeleri öğrendikten sonra Zafiriyyu’yu değiştirmeyi düşündüğünü, bu konu hakkında kendisiyle görüştüğünü belirtmekte ve

⁷¹ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 019-1.

⁷² *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 019-6.

⁷³ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 019-32.

“Sorumluluğu var gibi görünmektedir... Daha önceki hizmetlerini ve siyasî aidiyetini göz önünde bulundurmanız gerektiğini düşünebilirsiniz” diyerek kararı Venizelos’a bırakmaktadır.⁷⁴

17 Haziran (4 Haziran) 1919’da Yunan Başkomutan Leonidas Paraskevopulos’un konu ile ilgili Venizelos’a göndermiş olduğu raporda, Tümgeneral Leonardopulos tarafından yürütülen soruşturmanın seyrinin genişletildiği, Zafiriyu ve Stavrianopulos ile birlikte Leon muhribi komutanı Denizci Albay Mavrudis’in de soruşturulmasının önerildiği görülmektedir. Paraskevopulos raporunun devamında ilk günkü gelişmelerin sebeplerini sıralamaktadır. Paraskevopulos’a göre olayların ilk sebebi, Türk emniyet güçlerinin işgalden bir gün önce görevi bırakmaları ve Yunan birliklerinin şehrin korunmasını üstlenmesinden önce serbest bırakılmış olan hapishanedeki suçluların karmaşadan yararlanarak bazı eylemlere yönelmeleridir. Paraskevopulos ayrıca, olaylarda dahil olanlar arasında birliklerden olmadığı halde Yunan üniforması giyen kişilerin bulunduğu temas etmiş ve “*Bu kişiler üniformaları, terhis edilmiş Anadolu erlerinden elde etmişlerdir*” demiştir. Paraskevopulos bu sözleri ile esasen, Anadolu Harekâtı’ndan önce de Yunan ordusunda Anadolu Rum gençlerinin yer aldıklarını doğrulamıştır. Paraskevopulos, Hükûmet Konağı ve kışladan gözaltına alınan Türklerin katledilmesi mevzuunun özel olarak araştırılmasını istediğinin, Leonardopulos’un soruşturmasının Yunan ordusunun işgal günündeki hatalarını doğruladığının, Zafiriyu ve Stavrianopulos’un değiştirilmesinin istenmesine rağmen ismi geçen subayların “*yeteneğinden dolayı*” herhangi bir değişikliğe gitmediğinin altını çizmiştir. Raporunun sonunda siyasî gelişmelerin gerektirmesi halinde “*ileride düzeltilebilecek bir şekilde*” söz konusu subayların dinlenmeye gönderilmelerini ya da azledilmelerini önermiştir.⁷⁵

Venizelos’un söz konusu subaylar karşısındaki tavrı çok daha sert olmuştur. Öyle ki 29 Haziran (16 Haziran) 1919 tarihli emrinde Paraskevopulos’a;

“Eğer henüz Tümgeneral Leonardopulos’un raporunu almadıysanız, ilk günün ağılanası olaylarında sorumluluk taşıyan tüm subayların sert bir şekilde cezalandırılmasını önermenizi rica ederim. Onlar sebebiyle oluşmuş olan kötü kanaati ılımlaştırmamızın tek yolu budur”

demektedir.⁷⁶

Venizelos, 5 Temmuz (22 Haziran) 1919 tarihinde gönderdiği emrinde, Paraskevopulos’un İzmir’e gitmesinde yarar gördüğünü, son derece takdir ettiği Albay Aleksandros Mazarakis Enian’ı da işgalin ilk gününde yaşananları araştırmak üzere İzmir’e gönderdiğini ifade etmiştir. “*Askerlerimizin doğru yoldan*

⁷⁴ Benaki Müzesi, Eleftherios Venizelos Arşivi 018-99.

⁷⁵ Benaki Müzesi, Eleftherios Venizelos Arşivi 021-45.

⁷⁶ Benaki Müzesi, Eleftherios Venizelos Arşivi 019-152.

çıkması, büyük bir gayretle inşa etmiş olduğumuz binayı, ulusal programımızın başarısını yerle bir edebilecek bir tehlikeye sokar” demiştir. Venizelos, Paraskevopulos’a gönderdiği bu emrinde İngiliz parlamentosu çatısı altında işgalin ilk günü Yunan askerlerinin gözaltına aldıkları Türkleri katlettiklerinin konuşulduğuna, İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından bu söylentileri doğrulayan resmî bir rapor aldığına dikkat çekmiştir. Bu raporun kopyası Mazarakis Enian kanalıyla İzmir’de Paraskevopulos’a da ulaştırılacaktır. Venizelos, “Kurtuluş için tek bir yol vardır” demekte ve askerleri gözaltındaki Türkleri katletmiş veya yaralamış subayların derhal azledilmek üzere komisyona havale edilmesini istemektedir. Venizelos tüm bu işlem için on, en fazla on beş gün vermektedir. Leonardopulos tarafından Zafiriyyu ve Stavrianopulos için önerilen cezaların uygulanmasını, “işgal ordusunun sorumluluklarını anlamaları için yetersiz ve yeteneksiz oldukları saptanmış olan tüm birlik komutanlarının değiştirilmesini”, Kuva-yı Milliye karşısında yerlerini terk etmiş olan Bergama,⁷⁷ Nazilli ve Aydın birliklerinin komutanlarının askerî mahkemeye sevklerini istemektedir. Nitekim Aydın’ın işgalinde ihmalî görünen Yarbay Shinas, 2 Ağustos (20 Temmuz) 1919 tarihinde, diğer bazı birlik komutanlarıyla birlikte askerî mahkeme tarafından yargılanmıştır.⁷⁸ Venizelos’a göre Aydın’da “sergiledikleri vahşetle”, Yunanları “kadın ve çocukları öldürmekle lekeleyen” Rumların da hızlı bir şekilde yargıya sevk edilmeleri gerekmektedir. 15 Mayıs 1920 tarihindeki TBMM oturumunda Mahmut Celal (Bayar) Bey de Aydın’da gececik insanların ateşe atılarak yakıldıklarından, yangın ve tecavüzlerin yaşandığından, müezzinin ezan okurken kurşun yediğinden söz etmiştir.⁷⁹ Venizelos, Paraskevopulos’a Yunan askerî birliklerini ziyaret ederek tüm subayların ulus karşısındaki ağır sorumluluklarını fark etmelerini sağlamasını, aynı heyecanla askerlere de hitap etmesini emretmektedir. Bunun yanında Paraskevopulos’a bölge Rumları ile konuşarak, Yunan ordusunun

⁷⁷ Bergama 12 Haziran’da işgal edilmiş ve bunun üzerine Türkler, Bergama-Soma Cephesini kurmuşlardır. Kuva-yı Milliye 14 Haziran’da Bergama’daki Yunan kuvvetlerine baskın yapmıştır. Orada bulunan Yunan müfrezesi kısmen imha edilmiş, kısmen de Menemen ve Dikili istikametinden dağlara savuşturulmuştur. Ancak Bergama, Kuva-yı Milliye’nin çetin direnişinden sonra Yunan kuvvetleri tarafından yeniden işgal edilmiştir. Apak, *age.*, s. 61; Kazım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998, s. 25.

⁷⁸ Haralambus D. Triantafillidis, *İ Mikrasiatiki Ekstratia ke to İmerologion Enos Oplitu*, Vivlion Proton, Ekdosis Dodoni, Athina, 1984, s. 37.

⁷⁹ Aydın, Yunanlar tarafından ilk kez Nazilli ile aynı gün, 27 Mayıs 1919’da işgal edilmiştir. Ancak Aydın’da Kuva-yı Milliye birlikleri Yunan askerine karşı büyük bir mücadele gerçekleştirmişlerdir. Şehrin içinde çekilen işgal ordusuna ait birlikler, Kuva-yı Milliye’ye karşı koymaktan ziyade Aydın’daki silahsız Türk halkına yönelmişler, katliamlar gerçekleştirdikleri gibi evleri de yakmışlardır. Türk müfrezelerinin işlerinin bittiğini zannederek dağılmaları üzerine Aydın, 3 Temmuz’da yeniden işgal edilmiştir. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, İçtima Senesi 1, 3. Baskı, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s. 308.

neden onların “sapkınlıklarını örterek lekelenmeyeceğini” anlatması görevini de yüklemektedir. Paraskevopulos’a bunları yapması için verdiği süre ise bir aydır.⁸⁰ Başkomutan Paraskevopulos 11 Temmuz 1919 tarihinde “*şehrin idaresini düzenlemek*” için Selanik’ten İzmir’e gelmiş ve 11 Ağustos’a kadar kalmıştır.⁸¹

Steryadis’e aynı gün gönderdiği emriyle de Venizelos, Zafiriyu ve Stavrianopulos’un disiplin cezasına çarptırılmasına yönelik itirazlarını çekmesini istemiştir. İlk gün yaşananlardaki sorumlulukları nedeniyle bunun başka türlü olamayacağını altını çizmiştir. Söz konusu metinlerden Venizelos’un, büyük sempati duymasına rağmen General Konstantinos Nider’in de “*durumlar karşısında yeterli olmadığını*” düşündüğü anlaşılmaktadır. “*Kendisinin yerinin değiştirilmesinin ne denli sorunlar yaratacağını bilmeme rağmen bunu gizlemek istemiyorum*” demektedir.⁸²

Oysa General Nider, Yunanistan’ın müttefiklerle birlikte gerçekleştirdiği Ukrayna Harekâtı’nda, 1. Kolordu’ya bağlı 2. ve 13. tümenlerden oluşan Yunan harekât kuvvetlerine komuta etmiştir. Bu kuvvetler daha sonra Batı Anadolu’da görevlendirilmişlerdir.⁸³ Nider, Yunan Başkomutanı Paraskevopulos’un Anadolu’da bulunmadığı dönemlerde “*işgal ordusu komutanlığı*” görevini de üstlenmiştir.⁸⁴ Venizelos, 18 Temmuz (5 Temmuz) 1919 tarihinde Nider’e gönderdiği emrinde de İzmir’in işgalinin ilk iki gününde, ayrıca Aydın’da yaşananların sorumluluğunun işgal ordusu mensuplarına ait olduğunu vurgulamış, sorumluluğu olan subaylara koşulların gerektirdiği tüm sertlikle öngörülen denetimin yapılmasını istemiştir:

“Tüm subaylardan, ortaya çıkmış olan durumun ciddiyetini anlayarak, sadece askerlere hiç ara vermeksizin eğitimle değil, emirlerindeki erlerden gelebilecek taşkınlıkları önlemek için gerektiğinde hayatlarını tehlikeye atarak buna etkili bir şekilde karşı koymalarını istiyorum”

demiştir.⁸⁵ Yunan yetkililerine Venizelos’un bu emirlerinden, Yüksek Konsey’in 18 Temmuz’daki İzmir’in işgalı sırasında ve daha sonra yer alan olayları

⁸⁰ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 020-24.

⁸¹ *O Ellinikos Stratos is tin Smirnin*, Ekdotis Diyefthinseos İstorias Stratu, Athina, 1957, s. 160-164.

⁸² *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 020-25.

⁸³ Bkz. Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, Derlem Yayınları, İstanbul, 2010, s. 119-127; Triantafillidis, *age.*, s. 32.

⁸⁴ Aggelomatis, *age.*, s. 85-92.

⁸⁵ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 020-26. Belgenin tüm çevirisi için Bkz. Nilüfer Erdem, “Yunan Ordusunun İzmir ve Aydın’ı İşgali Esnasında Yaşanan Aşırılıkların Tekrarlanmaması İçin Başbakan Venizelos’un General Nider’e Gönderdiği Telgraf”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 15, Sayı 29, 2016, s. 85-91.

araştırmak üzere bir komisyon kurma kararının⁸⁶ yarattığı panik hissedilmektedir. Albay Mazarakis Enian'ın Venizelos'a göndermiş olduğu 28 Temmuz (15 Temmuz) 1919 tarihli raporunda ise Tümen Komutanı Albay Zafiriyyu'nun ihmalleriyle işgal planındaki hata ve eksiklerden dolayı görevden alındığına işaret edilmiştir.⁸⁷

Albay Zafiriyyu, görevden alınması karşısında Yunanistan Harbiye Bakanlığı Personel Dairesi'ne 4 Ekim (21 Eylül) 1919 tarihli bir rapor sunmuştur. Bu rapor, bazı gelişmeleri anlamamız açısından oldukça açıklayıcıdır. Raporunda, 20 Mayıs (7 Mayıs) günü İzmir'e Averof zırhlısıyla Başbakan Yardımcısı Repulis'in geldiğini ve bir sonraki gün Donanma Komutanı Kakulidis ve Denizci Albay Mavrudis'in de bulunduğu bir ortamda kendisine gelişmelerden sorumlu olduğunu düşündüğü 1/38 Evzon Alayı Komutanı Yarbay Stavrianopulos'un cezalandırılması kararını bildirdiğini ifade etmektedir. Repulis'in olayların ne şekilde geliştiğini sorması üzerine Zafiriyyu, olayların seyrini anlatmıştır. Bu anlatımda ilgi çeken nokta, kendisinin Atromitos gemisinin karaya yanaşması için Karantina noktasını belirlediği, ancak Mavrudis tarafından Atromitos'un Karantina'dan İzmir limanına yönlendirildiğidir. Mavrudis sonrasında Atromitos'u İzmir limanına yönlendirmesiyle ilgili Karantina'da direniş gerçekleşebileceğinden korktuğunu açıklamıştır. Zafiriyyu, "*Mavrudis bunu, benim emirlerime ters olarak ve birliklerin tek komutanının ben olduğumu unutarak yapmıştır*" demektedir. Dolayısıyla Zafiriyyu'ya göre, Evzon Alayının bazı birliklerinin çatışmanın gerçekleştiği caddeden yürütülmesinin tek sorumlusu Mavrudis'tir. Zafiriyyu raporunda, Mavrudis'in bu hatalı müdahalesi olmadığı takdirde şehrin en önemli noktasında çatışma ve üzücü olayların gerçekleşmeyeceğini ve içlerinde "*Rum kadın ve çocukların*" da olduğu ölümlerin yaşanmayacağını iddia etmekte ve;

"Emrimin uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmesini yetkili olmayan Mavrudis'in müdahalesi önlemiştir... Her halükârda Mavrudis, bu müdahalesi ile tümen komutanını işlevsiz hale getirmek ve olayların ayrıntılarını kendisinin istediği gibi düzenlemekle ilgili talebini ortaya koymuştur"

⁸⁶ "İzmir ve Çevresindeki Bölgelerdeki Yunan İşgalini Tahkik Müttefiklerarası Komisyonu"nda İtalyan temsilci olarak General Alfredo Dall'Olio görev almıştır. İngiltere ve Fransa temsilcileri olarak yer alan isimler sırasıyla General Hugh Hare ve General Georges Hippolyte Bunost'tur. ABD temsilcisi ise Amiral Mark Lambert Bristol'dur. Peter M. Buzanski, "İzmir'in 1919 Yılında Yunanlılar Tarafından İşgalinin Bir Müttefik Gözüyle İncelenmesi", Çev. Vahit Önderin, *Silah Kuvvetler Dergisi*, Cilt 84, Sayı 213, 1965, s. 65; Kayhan Sağlamer, "Anadolu'nun İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Müttefikler Arası Komisyonun Raporu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 49, 1971, s. 6.

⁸⁷ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 019-23.

demektedir.⁸⁸ Zafiriyu'ya göre asıl sorumlu Mavrudis olduğu halde feda edilmek istenmediğinden dolayı "kurban" olarak Yarbay Stavrianopulos seçilmiştir. Bunun üzerine Zafiriyu, kurban olarak Stavrianopulos'un değil, kendisinin seçilmesini önermiştir. Buna Repulis'in yanıtı, 1/38 Evzon Alayının komutanının cezalandırılmasının anlaşılır olduğu, ancak işgali gerçekleştiren tümenin komutanının cezalandırılmasının anlaşılacağı olmuştur. Bunun üzerine Zafiriyu, Repulis'ten hiçbir şekilde Stavrianopulos'un şahsiyetine ve onuruna dokunulmayacağına sözünü almıştır. Zafiriyu bununla ilgili olarak, "[Stavrianopulos] sessizce tümen dışında aynı seviyede bir başka göreve kaydırılmaydı" demektedir. Ancak 22 Mayıs (9 Mayıs)'ta Repulis İzmir'den ayrılmış ve birkaç gün sonra Atina gazetelerinde Yarbay Stavrianopulos'un hatalarına ve işgal günü İzmir'de yaşananlar karşısında sorumluluğuna dair beyanları yer almıştır. Zafiriyu, Repulis'in Stavrianopulos'a yönelik Atina gazetelerindeki beyanlarıyla ilgili, "bu şekilde yarbayın onurunu incitti" demektedir.

Zafiriyu'nun birkaç gün sonra Başkomutan Paraskevopulos'a, Stavrianopulos'un neden cezalandırıldığı konusunu nakletmesi gerekmiştir. Mayıs sonunda ise Tümgeneral Leonardopulos, işgal günündeki olaylarla ilgili yeminli ifadesini almıştır. Zafiriyu'ya 29 Temmuz (16 Temmuz) günü Harbiye Bakanlığı emrine alındığına dair yazı ulaşmıştır. Bununla ilgili olarak kendisine Paraskevopulos ve Nider tarafından, "bunun tamamen siyasî amaçlı olduğunun, hiç kimsenin şahsına ve onuruna dokunulmayacağı" güvencesi verilmiştir. 4 Ağustos (22 Temmuz)'da Harbiye Bakan Yardımcısının huzuruna çıktığında ise Zafiriyu'ya 807 sayı ve 28 Ağustos 1917 tarihli kanun uyarınca "diplomatik bir ceza" verilerek görevinden uzaklaştırıldığı, bunun "şahsına ve askerî onuruna herhangi bir etkisinin olmayacağı" söylenmiştir. Zafiriyu görevden uzaklaştırıldığına dair tebligatı, Korint'te bulunduğu 22 Ağustos (9 Ağustos)'ta almıştır. Tebligatla ilgili olarak Zafiriyu, "Açık ve suçlayıcıydı... Herhangi bir açıklamaya da yer verilmemişti" demektedir.

6 Eylül (24 Ağustos)'de "İzmir ve Çevresindeki Bölgelerdeki Yunan İşgalini Tahkik Müttefiklerarası Komisyonu"nun karşısına çıkan Zafiriyu, naklettiklerinin akabinde komisyonun "Bize söyledikleriniz iyi de, o zaman neden hükûmetiniz sizi ağır bir cezaya çarptırdı?" sorusu ile karşılaşmıştır. Zafiriyu soru karşısındaki duygu ve düşüncelerini, "Gerçekten son derece üzücü bir durumda kaldım... Verilmiş olan bir cezayı yabancıların gözünde küçültemedim. Ne de yabancıların tam da istediği gibi [Yunan] işgal ordusunu suçlayabilirdim" cümleleriyle dile getirmiştir; ancak komisyon, kendisine verilen ceza ile ilgili Zafiriyu'nun ne düşündüğünü merak etmiştir. Zafiriyu bunun üzerine, Paris'te ve Londra'da olaylar ayrıntılı olarak araştırılmadan kendisine aktarılanlardan etkilenen

⁸⁸ Benaki Müzesi, Sofoklis Venizelos Arşivi 002-16; Benaki Müzesi, Eleftherios Venizelos Arşivi 085-72.

Venizelos'un cezalandırılmasını istemiş olabileceği yanıtını vermiştir. Zafiriyyu raporunun sonunda kendisine verilen cezanın gerçek sebebini, şekli ve süresini sormakta, Stavrianopulos'un hizmetine devam ettiğine ve Mavrudis'e madalya verildiğine işaret ederek kendisine verilen cezanın "*İzmir'in işgali esnasındaki hizmetlerine karşılık gelmediğini*" ifade etmektedir.⁸⁹

Zafiriyyu, Yunanistan Harbiye Bakanlığı Personel Dairesi'ne hitap eden raporu ile aynı tarihte Başbakan Venizelos'a da bir mektup göndermiş, mektubuna "*Askerî kariyerimin söz konusu olduğu bir aşamada mesele ile ilgili sizi bilgilendirmeden ve sizin bununla ilgili kesin cevabınızı almadan kendim için nibat kararlar alamazdım*" cümlesiyle başlamıştır. Kendisine verilen cezanın Tümgeneral Leonardopulos'un yaptığı soruşturmaya dayandığını ve çatışma anında olay yerinde bulunmaması ile ilgili olduğunu öğrendiğini ifade eden Zafiriyyu, Mavrudis'e ceza değil de madalya verilmesini "*ayrımalık*" olarak yorumlamaktadır. İşgal günü İzmir'de yaşananlarla ilgili;

"Bu çatışmayı ne ben, ne Leon'daki kurmaylarım, ne de Mavrudis sezinledik... Bu çatışmayı sezinlemiş olsaydım dahi komuta merkezinden ayrılmam hata olurdu... Saat 10:00 ile 10:30 arasında gümrük yakınlarındaki son beş, on atış sesini duyduğumda, bunların sevinçten kaynaklı olduklarını düşündüm... Konak'taki çatışmayı çok geç, öğleden sonra, bittiğinde öğrendim"

demektedir. Zafiriyyu, Venizelos'tan bunun Hükûmetin son sözü olup olmadığını kendisine bildirilmesini istemektedir.⁹⁰

Nikolaos Zafiriyyu ile ilgili 1919 yılı sonundan 1922 yılına kadar kesin bilgilere ulaşıl原因amaktadır. Bazı kaynaklarda rütbesinin 1920 yılının Temmuz ayında tümgenerallğe yükseltildiğinden söz edilmektedir. Bu bilginin doğru olması halinde Zafiriyyu, Venizelos'un Kasım 1920'deki seçim yenilgisinden⁹¹ önce terfi etmiştir. Ancak Anadolu Harekâtı boyunca Harbiye Bakanlığı'nın emrindeydi. Anadolu Harekâtı sonrasında Yunanistan'da gerçekleştirilen ihtilalde rol almış ve Genelkurmay Başkan Yardımcılığı görevini üstlenmiştir. 1926 yılında Yunan ordusundan emekli olduğunda rütbesi korgeneraldir. Stavrianopulos ise 1919 Aralık'ta Arhipelagos [Adalar Denizi] Tümenininin 6. Alay komutanlığına atanmış, Soma ve Bursa'nın işgalinde görev almıştır. 1926'da tümgeneral rütbesini almış olan Stavrianopulos, 1935'te ordudaki görevinden ayrıldığında

⁸⁹ Aynı yer.

⁹⁰ *Benaki Müzesi*, Eleftherios Venizelos Arşivi 314-45.

⁹¹ Gunnar Hering, *Ta Politika Kommata stin Ellada 1821-1936*, Tomos 2, Ekdosis Morfotiko İdrima Ethnikis Trapezis, Athina, 2004, s. 937-952.

korgeneraldir.⁹² Bize göre Zafiriyu bir müddet gözlerden uzakta tutulsa da, İzmir'deki olaylarda sorumluluğu görülen Yunan subayların cezalandırılması müttefiklere karşı bir göz boyamadır.

Sonuç

İşgalin ilk gününde cereyan eden olaylarla ilgili İzmir'deki asker veya sivil yetkililer, Venizelos'a gönderdikleri raporlarla bölgedeki durumu ve gelişmelerle ilgili değerlendirmelerini bildirmişlerdir. Ancak ilk gönderilen raporlarda hayatını kaybeden ve yaralananların sayısı düşük gösterilmiş, çatışmaların birkaç saat içinde önlendiği ifade edilmiştir. Olayların çıkmasında İtalyan propagandasının ve kimi ittihatçıların etkili olduğu, Levanten ve Yahudiler içinde de Yunan işgaline tepkisel davrananların bulunduğu iddia edilmiştir. İşgal öncesi İzmir hapisanelerinden kaçmış olan mahkûmların, olayların büyümesindeki rolü üzerinde durulmuştur.

Venizelos işgalin ilk günü yaşananlarla, özellikle de Hükûmet Konağı ve kışladan gözaltına alınan Türkleri, Yunan askerlerinin katledip yaralamaları ile ilgili Paris ve Londra'da aldığı eleştiriler sebebiyle, Başbakan Yardımcısı Repulis'i İzmir'e göndermiştir. Repulis, Türklere yönelik şiddet ve yağmalama olaylarında en faal olanların, Birinci Dünya Savaşı'nda Anadolu'dan göç etmiş ya da tehcir edilmiş, ancak geri dönmüş Rumlar olduklarının altını çizmiştir. Benzer şekilde İzmir'i işgal eden Yunan tümeninin komutanı Zafiriyu da eylemlerin daha ziyade Türklere yönelik olduğunu itiraf etmiştir. Yunan Yüksek Komiseri Steryadis, bölge Rumlarının eylemlerdeki rolünü ve Rumlarla birlikte kimi evzonların, Türklere ait ev ve dükkânları yağmaladıklarını kabul etmiştir. Bir diğer ifadeyle her şey, Yunanların itilaf devletleri tarafından Batı Anadolu'ya "İ güvenliği sağlamak için" çıkarıldıklarını unuttuklarını ve Yunanları gören Rumların şımardıklarını göstermektedir.

İşgal günü hayatını kaybedenlere ve yaralananlara ilişkin rakamlar tarih ilerledikçe artmış, hatta denize düşerek boğulanların bazılarının cansız bedenlerine ulaşamadığı, kimlikleri belirlenemeyen cesetler olduğu ortaya çıkmıştır. Venizelos'un, işgal günü İzmir'de yaşanan olayları özel olarak araştırmakla görevlendirdiği Albay Aleksandros Mazarakis Enian'da çıkarmanın hatalı yapıldığı ve işgalin ilk günü Türklere yönelik şiddeti önlemek adına Yunan yetkililerin hiçbir şey yapmadıkları kanaati oluşmuştur. Mazarakis Enian, Türklere şiddet uygulandığının kesin olduğunu ve işgal öncesi Türklere silah dağıtılmadığını tespit ettiğini belirtmek zorunda kalmıştır. Yunan yetkililerin raporlarından Türk şehit sayısının verilen rakamın çok üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

⁹² "Viyografies stin Mikrasiatikin Eksratia: Ta Prosopa",

<https://belisarius21.wordpress.com/2013/06/22/βιογραφίες-στην-μικρασιατική-εξστρα/> (Erişim Tarihi 13.02.2022)

İzmir'in işgali esnasında yaşananları unutturabilmek adına Venizelos'un yönlendirmesi ile Yunanlar bazı adımlar atmışlardır. Bunlardan ilki, İzmir Valisi İzzet Bey'in ve kimi Türk memurların görevlerine iadesidir. Oysa bu tamamen göstermeliktir. Çünkü İzmir ve çevresi ile ilgili tüm yetki, Yüksek Komiser Steryadis'te olmuştur. Öyle ki Yunan Devleti tarafından Steryadis'e, yasama dâhil tüm erkleri kullanma yetkisi verilmişti. Diğer taraftan İzmir'de Yunan jandarma kuvveti göreve başlamıştır. İşgalden sonra Yunan kuvvetleri peyderpey artırılırken, Türk askerî varlığının sıfırlanması amaçlanmıştır. Bölge ahalisinin kazanabilmek için Venizelos tarafından tüm fakirlere yemek sağlamak adına aşevi tesis edilmesi, yol inşaatı gibi bayındırlık işlerinde fakirlere iş verilmesi istenmiştir. Bunun yanında işgalin ilk günlerinde yaşanan taşkınlık ve yağmalamaları yargılamak üzere bir askerî mahkeme teşkil edilmiştir. Hatta mahkeme, mütteliklerden alınan eleştirilere karşı Yunanların ırk ayrımı yapmadıklarını göstermek için yargılamaya Helenlerden başlamıştır. Venizelos tüm Yunan subaylarını bölge halkına karşı dikkatli olmaları konusunda uyarmış, olaylarda ihmali görülen bazı subaylar cezalandırılmışlardır. Cezalandırılanlardan biri İzmir'i işgal eden Yunan tümeninin komutanı Albay Zafriyu, diğeri ise Batı Anadolu toprağına ilk ayak basan evzon alayının komutanı Yarbay Stavrianopulos'tur.

Venizelos'un ve dolayısıyla Yunanistan'ın, İzmir'in işgalinde yaşananları unutturabilmek ve bölge halkını kazanabilmek için attığı adımların sebebi nedir? Yunan askerlerinin ve bölge Rumlarının günahsız ve savunmasız Türklere karşı işledikleri insanlık suçlarından mı utanmıştır? Buna vereceğimiz yanıt "Hayır" olur. Ne yazık ki Yunan asker ve sivil yetkililerin yazışmalarında işlenmiş olan insanlık suçları üzerinde fazlaca durulmadığı görülmektedir. Korkuları, Batı Anadolu'nun işgali görevinin itilaf devletleri tarafından Yunanistan'dan alınması, dolayısıyla Büyük Yunanistan projesinin gerçekleşmemesidir.

İzmir'in işgalinde yaşananlarla ilgili Paris ve Londra'dan aldığı eleştiriler, her ne pahasına olursa olsun Batı Anadolu'yu Yunanistan'a kazandırmak isteyen Venizelos'u fazlasıyla heyecanlandırmıştır. Bunun üzerine Venizelos, Yunanistan'ın imajını düzeltmesi gerektiğini düşünerek hızlı bir şekilde harekete geçmiş, Yunan yetkilileri ısrarlı bir şekilde uyararak yönlendirmiştir. Bir, iki Yunan subayının cezalandırılması olayına dikkatlice bakıldığında, Zafriyu bir müddet gözlerden uzak tutulsa da bunların esasen cezalandırılmadıkları görülmektedir. İşgal esnasında yaşananlarda ihmali görülenler içinde madalya alanlar dahi vardır. Daha da önemlisi Yunan tarih kitaplarında, işgaldeki ihmal ve hataları sebebiyle bazı subayların cezalandırıldıkları konusu işlenmemektedir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Benaki Müzesi, Atina

Eleftherios Venizelos Arşivi (*Μουσείο Μπενάκη, Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου*),

Dosya Numarası 017-37; 018-9; 018-24; 018-52; 018-57; 018-58; 018-60; 018-70; 018-79; 018-96; 018-99; 018-109; 018-110; 018-136; 018-140; 018-153; 019-1; 019-4; 019-6; 019-9; 019-13; 019-18; 019-23; 019-32; 019-35; 019-86; 019-152; 020-23; 020-24; 020-25; 020-26; 021-45; 021-50; 023-6; 023-95; 085-72; 314-45

Sofoklis Venizelos Arşivi (*Μουσείο Μπενάκη, Αρχείο Σοφοκλή Βενιζέλου*)

Dosya Numarası 002-16

Resmî Yayınlar

(1920) *Efimeris tis Kiverniseos tu Vasiliyu tis Ellados*, Tevhos Proton, Arithmos Fillu 206, Athina. (*Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος [Yunan Krallığı Hükümetinin Gazetesi]*, Τεύχος Πρώτον [Birinci Fasikül], Αριθμός Φύλλου [Gazete Sayısı] 206, Αθήνα [Atina]).

(1957) *O Ellinikos Stratos is tin Smirnin*, Ekdosis Diyefthindeos İstoria Stratu, Athina. (*Ο Ελληνικός Στρατός εις την Σμύρνην [Yunan Ordusu İzmir'de]* Εκδόσεις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού [Ordu Tarih Müdürlüğü Yayınları], Αθήνα [Atina]).

(1967) *Epitomos İstoria tis is Mikan Asian Ekstratias 1919-1922*, Ekdosis Diyefthinseos Stratu, Athina. (*Επίτομος Ιστορία της εις Μικράν Ασίαν Εξστρατείας [Anadolu Harekâtının Kısa Tarihi] 1919-1922*) Εκδόσεις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού [Ordu Tarih Müdürlüğü Yayınları], Αθήνα [Atina]).

(1922) *Meclis-i Mebusan Zabut Ceridesi* Devre 3, İçtima Senesi 5, Cilt 1, TBMM Basımevi, Ankara.

(1959) *TBMM Zabut Ceridesi* Devre 1, İçtima Senesi 1, 3. Baskı, TBMM Matbaası, Ankara.

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

AGGELOMATİS Hr. Em. (1971) *Hroniko Megalis Tragodias*, 2i Ekdosi, Ekdosis Estia, Athina. (ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗΣ Χρ. Εμ. (1971) *Χρονικό Μεγάλης Τραγωδίας [Büyük Tragedinin Tarihi]*, 2i Έκδοση [2. Baskı], Εκδόσεις Εστία [Estia Yayınları], Αθήνα [Atina]).

AKŞİN Sina (1986) Paris Barış Konferansı'nın Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, s. 174-188.

- ALTAY F[ahrettin] (1959) İzmir Faciasının Muhakemesi, *Bellekten*, Cilt 23, Sayı 89, s. 137-156.
- APAK Rahmi (1990) *İstiklâl Şavaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- ATNUR İbrahim Ethem (1991) *Tebcirden Dönen Rum ve Ermenilerin İskânı Meselesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum.
- BAYAR Celal (1968) *Ben De Yazdım, Millî Mücadele'ye Giriş*, Cilt 6, Baha Matbaası, İstanbul.
- BOZKURT Abdurrahman (2009) *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BUZANSKİ Peter M. (1965) İzmir'in 1919 Yılında Yunanlılar Tarafından İşgalinin Bir Müttefik Gözüyle İncelenmesi, Çev. Vahit ÖNDERİN, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Cilt 84, Sayı 213, s. 64-71.
- CANAKARİS Vasilis İ. (2019) *Smirni 1919-1922*, Ekdosis Metehmio, Atina. (TZANAKAPHIS Βασίλης Ι. (2019) *Σμύρνη 1919-1922 [İzmir 1919-1922]*, Εκδόσεις Μεταίχμιο [Metehmio Yayınları], Αθήνα [Atina]).
- ÇAPA Mesut (1991) İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti (Aralık 1918-Mart 1920), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 21, s. 553-566.
- ERDEM Nilüfer (2010) *Yunan Taribçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, Derlem Yayınları, İstanbul.
- (2016) Yunan Ordusunun İzmir ve Aydın'ı İşgali Esnasında Yaşanan Aşırılıkların Tekrarlanmaması İçin Başbakan Venizelos'un General Nider'e Gönderdiği Telgraf, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 15, Sayı 29, s. 85-91.
- HACİANTONİYU Kostas (1994) *Mikra Asia – O Apelethibrotikos Agonas 1919-1922*, Ekdosis Pelasgos, Athina. (ΧΑΤΖΗΑΝΤΩΝΙΟΥ Κώστας (1994) *Μικρά Ασία - Ο Απελευθερωτικός Αγώνας 1919-1922 [Anadolu – Özgürleştirme Mücadelesi 1919-1922]*, Εκδόσεις Πελασγός [Pelasgos Yayınları], Αθήνα [Atina]).
- HERING Gunnar (2004) *Ta Politika Kommata stin Ellada 1821-1936*, Tomos 2, Ekdosis Morfotiko İdrima Ethnikis Trapezis, Athina. (HERING Gunnar (2004) *Ta Πολιτικά Κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936 [Yunanistan'da Siyasi Partiler 1821-1936]*, Τόμος [Cilt] 2, Εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης [Morfotiko İdrima Ethnikis Trapezis Yayınları], Αθήνα [Atina]).

- KAPSİS Yannis P. (1989) *Hamenes Patrides*, Ekdorikos İkos Livani, Athina.
(ΚΑΨΗΣ Γιάωνης Π. (1989) *Χαμένες Πατρίδες [Yitik Vatanlar]*, Εκδοτικός Οίκος Λιβανη [Livani Basımevi], Αθήνα [Atina]).
- KIRKPINAR Kenan (1993) Millî Mücadele Döneminde İngiliz Basını, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, s. 159-173.
- MCCARTHY Justin (1998) *Müslümanlar ve Azınlıklar*, Çev. Bilge UMAR, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- ÖZALP Kazım (1998) *Millî Mücadele 1919-1922*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- SAGLAMER Kayhan (1971) Anadolu'nun İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Müttefikler Arası Komisyonun Raporu, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 49, s. 5-10.
- TANSEL Selahattin (1991) *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt 1, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- THEODORU Georgios (1994) Ἡ Ἀλλή Ὀψη τῆς Μικρασιατικῆς Εμπειρίας: Ἡ Ὁργάνωση καὶ τὸ Ἔργο τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως τῆς Σμύρνης [Anadolu Deneyiminin Bir Diğer Yüzü: İzmir Yunan İdaresinin Organizasyonu ve Eseri], *Ὀψεις τοῦ Μικρασιατικοῦ Ζητήματος [Anadolu Meselesinin Yönleri]*, Εκδόσεις Art of Text [Art of Text Yayınları], Θεσσαλονίκη [Selanik], σ. 35-40).
- TRİANTAFİLLİDİS Haralambus D. (1984) Ἡ Μικρασιατικὴ Ἐκστρατεία καὶ τὸ Ἡμερολόγιον Ἐνός Ὀπλιτοῦ, Vivlion Proton, Εκδοσις Dodoni, Athina.
(ΓΡΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Χαράλαμπος Δ. (1984) *Ἡ Μικρασιατικὴ Ἐκστρατεία καὶ τὸ Ἡμερολόγιον Ἐνός Ὀπλιτοῦ [Anadolu Harekâtı ve Bir Silâhşorum Günliği]*, Βιβλίον Πρώτον [Birinci Kitap], Εκδόσεις Δωδώνη [Dodoni Yayınları], Αθήνα [Atina]).
- UMAR Ömer Osman - YENİSU Melek (2020) Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'yu Şekillendirme Çabaları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 36, Sayı 101, s. 29-70.
- URAL Selçuk - OKUR Mehmet (2001) Vali İzzet Bey'in Kaleminden İzmir'in İşgali, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 17, s. 267-274.
- VON SANDERS Liman (1968) *Türkiye'de 5 Yıl*, Çev. M. Şevki YAZMAN, Burçak Yayınevi, İstanbul.

VURAL Mithat Kadri (2019) Belgelerin Gözünden Hasan Tahsin ve “İlk Kurşun” Meselesine Yeniden Bakmak, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 35, Sayı 100, s. 377-414.

Diğer Kaynaklar

(2013) Viografies stin Mikrasiatikin Ekstratia: Ta Prosopa (Βιογραφίες στην Μικρασιατικήν Ειστράτεια: Τα Πρόσωπα [Anadolu Harekâtı’ndaki Biyografiler: Şahsiyetler]), <https://belisarius21.wordpress.com/2013/06/22/βιογραφίες-στην-μικρασιατική-ειστρα/> (Erişim Tarihi 13 Şubat 2022)

Egkiklopedia 2002 (Εγκυκλοπαίδεια 2002 [2002 Ansiklopedisi])